

Організаційно-педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку

Олена МАТВІЄНКО,

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сучасності. Освітня політика України щодо його вирішення визначена в Конституції України, концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009–2013 роки, законах України «Про освіту», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)». У Державному стандарті початкової загальної освіти зазначено, що у початковій школі закладається підґрунтя фізичного та психічного здоров'я людини [8]. Цей період дуже важливий для виховання здорової, фізично витривалої дитини та формування її характеру.

У наукових дослідженнях обґрунтовано теоретико-методичні аспекти проблеми: фактори шкільного ризику, що негативно впливають на стан здоров'я учнів початкових класів (В.Базарний, М.Безруких, О.Дубогай, М.Смірнов та ін.); сутність здоров'язбережувальних технологій та їх використання у навчально-виховному процесі (О.Ващенко, О.Дзятковська, І.Чупаха та ін.); валеологізацію освітнього процесу (О.Аксьонова, М.Гриньова, Л.Нагавкіна, Л.Татарнікова та ін.); формування культури здоров'я учнів молодшого шкільного віку (Т.Бойченко, Г.Горашук, Г.Зайцев, В.Ковалько та ін.); моделювання здоров'язбережувальної діяльності навчальних закладів (М.Безруких, D.D. Allensworth, J.G. Dryfoos, L.J. Kolbe та ін.); ефективність використання форм, засобів, методів фізичного виховання щодо формування фізичної культури особистості (Т.Круцевич, К.Огніста та ін.); комплексну методичку оцінювання рівня здоров'я організму людини (О.Міхеєнко, І.Середа та ін.); засади моніторингу навчально-виховного процесу з позиції збереження та зміцнення здоров'я (Г.Апанасенко, О.Орлов, С.Подмазін та ін.); організацію системи роботи щодо підвищення рівня професійної компетентності педагогів початкової школи у контексті збереження здоров'я учнів (О.Дворнікова, Л.Лубишева, О.Матвієнко, Б.Шиян та ін.).

Метою статті є визначення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку.

У сучасних умовах важливу роль відіграє формування особистості дитини, її інтелектуальної та соціальної сфер у тісному взаємозв'язку та

взаємообумовленості зі станом фізичного здоров'я. Ця позиція була для нас пріоритетною під час визначення організаційно-педагогічних умов формування фізичного здоров'я учнів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Аналіз науково-педагогічної літератури та новітньої педагогічної практики дав змогу визначити, що сучасний навчально-виховний процес має бути спрямований на формування фізичного здоров'я учнів початкових класів та буде ефективним за таких організаційно-педагогічних умов:

- індивідуалізації навчально-виховного процесу;
- організації системи роботи щодо підвищення рівня професійно-валеологічної компетентності педагогів початкової школи на основі впровадження циклограми методичних заходів;
- насичення змісту навчальних предметів і виховних заходів тематикою збереження та зміцнення здоров'я людини;
- здійснення моніторингу навчально-виховного процесу з позиції збереження та зміцнення здоров'я.

Останнім часом актуальним є створення умов щодо самопізнання, саморозвитку та самореалізації Я-концепції здорової особистості. Увага до себе, усвідомлення власних можливостей сприяє тому, що дитина вчиться бути уважною не лише до свого здоров'я, а й до здоров'я оточуючих. Через себе вона вчиться розуміти почуття, переживання, вчинки інших людей, організовувати власну поведінку в суспільстві. На основі знань, умінь та навичок здорового способу життя необхідно формувати у дітей індивідуальну філософію здоров'я [2, с. 13].

Фізичний розвиток і здоров'я дитини варто розглядати у взаємозв'язку з інтелектуальною та соціальною активністю, формуванням особистості й індивідуальності. Саме тому збереження та формування здоров'я дітей, створення умов для раціонального режиму дня, правильного співвідношення фізичних і розумових навантажень треба здійснювати на засадах особистісно орієнтованого виховання, де основна цінність – школяр, його загальнолюдська культура [там само, с. 14]. Метою такої діяльності є розвиток індивідуальності, вдосконалення механізмів самореалізації, самозахисту, самовиховання, необхідні для становлення особистості та її взаємодії з навколишнім світом.

Останніми роками у школі здійснюються спроби переорієнтувати педагогічний процес на реалізацію пріоритетних принципів розвитку особистості школяра. Це не означає повну відмову від традиційних підходів до організації педагогічного процесу, а передбачає їх розширення шляхом впровадження інноваційних технологій. Означений аспект набуває актуальності у зв'язку з погіршенням здоров'я дітей на фоні інтенсифікації шкільної освіти, підвищення вимог до учнів. Багато дітей приходять до школи недостатньо підготовленими з погляду психофізичного розвитку. В умовах систематичного шкільного перевантаження вони або не встигають з деяких дисциплін, або втрачають здоров'я. Постійне перебування в ситуації неуспішності або тривожного її очікування посилює нервово-психічні та поведінкові відхилення і нерідко штовхає до асоціальних форм поведінки. Запобігти цьому можна за умови дотримання науково обґрунтованих психогігієнічних норм організації навчання школярів з урахуванням індивідуальних норм навантаження, оптимального поєднання розумової діяльності та рухової активності, впровадження здоров'язбережувальних та здоров'яформувальних педагогічних технологій.

Т.Ахутіна [4] та Л.Нагавкіна [11] основними критеріями, за якими педагогічна технологія визнається здоров'язбережувальною, називають: забезпечення навчальної мотивації, побудову навчання відповідно до вікових особливостей психофізіологічного розвитку учнів та недопущення сильної і вираженої втоми.

На думку О.Ващенко, ознаками здоров'язбережувальних технологій, які використовуються в освіті, є: комплексний вплив на всі складові здоров'я учня; урахування більшості факторів, що впливають на здоров'я та вікові й індивідуальні особливості учнів; орієнтація на формування навичок здорового способу життя, профілактичний характер; заохочення до самостійної оздоровчої діяльності; залучення батьків до діяльності із збереження та зміцнення здоров'я дітей; забезпечення особистісно орієнтованого стилю навчання та відносин між усіма суб'єктами освітнього процесу; створення комфортного та безпечного освітнього середовища для учнів і педагогів [5].

С.Герасименко, В.Рабушко та Н.Абакумова особливостями індивідуалізованого навчально-виховного процесу вважають:

- урахування факторів, які зумовлюють невстигання школярів;
- засоби переборювання індивідуальних недоліків у знаннях, уміннях і навичках, у процесі мислення;
- урахування і переборювання недоліків сімейного виховання, а також нерозвинутості мотивацій, слабкості волі; оптимізація навчального процесу щодо здібних і обдарованих дітей (творча діяльність, поєднання класної та позашкільної роботи);
- надання вільного вибору елементів процесу навчання; формування загальнонавчальних умінь та навичок;
- формування адекватної самооцінки учнів; використання технічних засобів навчання, враховуючи ЕОМ [6].

Для успішного введення в практику різних інновацій, реалізації в нових умовах поставлених перед ним завдань педагог повинен володіти певним рівнем професійної компетентності. Сучасні підходи до сутності поняття «професійна компетентність» у наукових працях досить різні. Найчастіше це поняття вживається інтуїтивно для вираження високого рівня кваліфікації та професіоналізму. С.Тришина та А.Хуторський визначають поняття «компетентність» як особистісну якість (сукупність якостей) фахівця, що вже відбулася, і мінімально необхідний досвід діяльності в заданій сфері [12].

Педагог відіграє суттєву роль у збереженні та формуванні здоров'я учнів, тому знання основ валеології є однією з умов професійної компетентності. О.Дворнікова у своєму дослідженні валеологічну компетентність педагога визначає як наявність сукупності компетенцій щодо формування у школярів знань і практичних умінь здоров'язбереження, основою яких є ціннісні орієнтації на збереження та зміцнення здоров'я як власного, так і учнів. Автор представляє структуру валеологічної компетентності як єдність трьох компетенцій: когнітивної, операційно-діяльній, мотиваційно-ціннісної [7].

Однією з умов підвищення рівня сформованості фізичного здоров'я учнів початкових класів ми визначаємо організацію системи роботи щодо підвищення рівня професійно-валеологічної компетентності педагогів. *Професійно-валеологічна компетентність*, на наш погляд, є однією зі складових професійної компетентності вчителя та його педагогічної майстерності, що розцінюється як результат професійної підготовки у системі неперервної освіти.

Одним із основних недоліків процесу формування фізичного здоров'я учнів початкових класів сьогодні є поверховість їхніх культурно-гігієнічних знань і вмінь, недостатній рівень теоретичних знань щодо збереження та формування здоров'я і практичних навичок. Сучасний підхід до освіти

вимагає перегляду і змістовного оновлення всього навчально-виховного процесу.

Державний стандарт початкової загальної освіти метою освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» визначає формування здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвитку особистої фізичної культури [8].

Для досягнення цієї мети передбачається виконання таких завдань:

- формування знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, фізичну культуру, фізичні вправи, взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням;

- розвиток активної мотивації дбайливо ставитися до власного здоров'я і займатися фізичною культурою, вдосконалювати фізичну, соціальну, психічну і духовну складові здоров'я;

- виховання потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя, розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків [там само].

У стандарті зазначено, що здоров'язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів початкових класів.

Отже, однією з умов вирішення означеної проблеми є насичення змісту навчально-виховного процесу тематикою збереження та формування здоров'я людини.

Процес формування фізичного здоров'я учнів початкових класів буде ефективним за умови його здійснення на основі принципів активності та свідомості, впровадження яких забезпечує розуміння ними навчального матеріалу, свідоме ставлення до навчальної діяльності та формування пізнавальної активності. Зокрема, це можливо шляхом введення валеологічного компонента. Валеологічний компонент – це складова будь-якої форми навчально-виховної діяльності, що спрямована на систематичне формування свідомого ставлення учнів до проблеми здоров'я і розроблена на основі інтеграції знань, умінь та навичок. Розроблення та впровадження валеологічного компонента на уроках з учнями певного класу має відповідати вимогам щодо місця, обсягу та спрямованості матеріалу валеологічного змісту.

Впровадження валеологічного компонента спрямоване на досягнення певного результату, а саме:

- формування почуття відповідальності за власне здоров'я та здоров'я оточуючих;

- навчання навичок здорового способу життя;

- навчання прийомів особистої діагностики, саморегуляції;

- залучення до активного дозвілля;

- формування вміння бути пильними, навичок поведінки у критичних ситуаціях, трудових навичок, що забезпечують захищеність;

- формування вміння спілкуватися як способу самоствердження;

- навчання навичок психологічного захисту [1].

Навчально-виховний процес в сучасній школі побудований переважно з домінуванням моторно-інактивізаційної робочої пози учнів, що призводить до порушення рухового режиму дітей. За тривалої розумової праці в організмі дитини можуть виникнути функціональні зміни, зумовлені в основному недостатньою рухливістю. Висока працездатність забезпечується лише тоді, коли життєвий ритм правильно поєднується з індивідуальними біологічними ритмами людини. Це підтвердили висновки досліджень М.Корольчука (1985, 1999), В.Крайнюка (1988, 2000) та П.Криворучко (1998).

Для забезпечення рухової активності учнів початкових класів у навчально-виховному процесі необхідно ввести в режим дня різні форми фізкультурно-оздоровчої діяльності: ранкова гігієнічна гімнастика, динамічні паузи, години здоров'я тощо.

Статистичні дані свідчать, що під час навчання в школі у дітей значно зростає кількість «шкільних» захворювань, що спричинені переважно негативним впливом навчально-виховного процесу. Умовою, за якої можливе зменшення такого впливу, ми визначаємо здійснення моніторингу навчально-виховного процесу з позиції збереження та формування здоров'я [3].

Показники здоров'я учнів не завжди враховуються під час оцінювання роботи педагогічного колективу та окремих вчителів. Тому однією зі складових медико-психолого-педагогічного супроводу є забезпечення моніторингу здоров'я школярів, що дає можливість відстежити динаміку стану здоров'я кожного учня та здійснювати діяльність на основі індивідуального підходу.

У широкому розумінні дефініція «моніторинг» визначається як постійне стеження за певним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або початковому припущенню, що передбачає спостереження, оцінювання та прогнозування стану навколишнього середовища у зв'язку з діяльністю людини [10].

Отже, навчально-виховний процес, спрямований на формування фізичного здоров'я учнів початкових класів, буде ефективним за таких організаційно-педагогічних умов:

- індивідуалізація навчально-виховного процесу;

- організація системи роботи щодо підвищення рівня професійно-валеологічної компетентності педагогів початкової школи шляхом впровадження циклограм методичних заходів;

- насичення змісту навчальних предметів і виховних заходів тематикою збереження та зміцнення здоров'я людини;

– здійснення моніторингу навчально-виховного процесу з позиції збереження та зміцнення здоров'я.

Література

1. Аксьонова О.П. Дидактичний компонент моделі школи сприяння здоров'ю суб'єктів освітнього середовища / О.П. Аксьонова // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – №12. – С. 19–24.
2. Аксьонова О.П. Динамічні паузи як засіб фізичної реабілітації дітей / О.П. Аксьонова, Ю.В. Півненко // Навчаємо здоров'ю – працюємо на майбутнє: [методичний посібник для педагогів-практиків] / Відп. за вип. О.П. Аксьонова, Т.М. Бабко, Л.С. Забудько, Ю.В. Півненко. – Запоріжжя; Бердянськ: Диво, 2012. – С. 13–18.
3. Аксьонова О.П. Формування фізичної культури учнів початкової школи в умовах диференційованого навчання: Дис. ... канд. пед. наук / О.П. Аксьонова. – Тернопіль, 2005. – 223 с.
4. Ахутина Т.В. Здоровьесберегающие технологии обучения: индивидуально-ориентированный подход / Т.В. Ахутина // Школа здоровья. – 2000. – Т. 7. – №2. – С. 21–28.
5. Ващенко О.М. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі / О.М. Ващенко, С.О. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8 (32). – С. 1–6.
6. Герасименко С.О. Індивідуальне навчання в школі як сучасна технологія професійно-педагогічної підготовки вчителя [Електрон. ресурс] / С.О. Герасименко, В.Д. Рабушко, Н.М. Абакумова // System of university library/. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/2186/>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 25.12.2012).
7. Дворникова О.Б. Формирование валеологической компетентности студентов педагогического колледжа в процессе предметной подготовки: Дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О.Б. Дворникова. – Екатеринбург. – 2005. – 179 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електрон. ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1717-2000-%D0%BF>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 15.12.2012).
9. Дружилов С.А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход / С.А. Дружилов // Сибирь. Философия образования. Научно-публ. альманах: СО РАО, ИПК, Новокузнецк. – 2005 (выпуск 8). – С. 26–24. *Te same* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://drusa-nvkz.narod.ru/pedagog-sib.htm1>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 17.03.2012).
10. Майоров А.Н. Мониторинг как научно-практический феномен / А.Н. Майоров // Школьные технологии. – 1998. – №5. – С. 25–49.
11. Нагавкина Л.С. Валеологические основы педагогической деятельности: [учеб.-метод. пособие] / Л.С. Нагавкина, Л.Г. Татарникова. – СПб.: КАРО, 2005. – 272 с.
12. Тришина С.В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования / С.В. Тришина // Центр дистанционного

образования «Эйдос» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm>, вільний. – (Дата звернення: 30.01.2013).

Анотації

Олена МАТВИЄНКО

Організаційно-педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку

У статті аналізуються сучасні проблеми формування у дітей молодшого шкільного віку ціннісного ставлення до здоров'я. Визначаються організаційно-педагогічні умови формування їхнього фізичного здоров'я.

Ключові слова: формування, фізичне здоров'я, навчально-виховний процес, ціннісне ставлення до здоров'я.

Елена МАТВИЕНКО

Организационно-педагогические условия формирования ценностного отношения к здоровью у детей младшего школьного возраста

В статье анализируются современные проблемы формирования ценностного отношения к здоровью у детей младшего школьного возраста. Определяются организационно-педагогические условия формирования их физического здоровья.

Ключевые слова: формирование, физическое здоровье, учебно-воспитательный процесс, ценностное отношение к здоровью.

Olena MATVIENKO

Organization and pedagogical terms of forming of the valued attitude towards a health of primary schoolchildren

This article analyzes the current problems in the formation of elementary school children a valuable attitude to the health. Determined organizational and pedagogical conditions of children of elementary school age to the physical health.

Keywords: formation, physical health, educational process, valuable attitude to health.